

Balla Tibor alezredes:

MAGYAR CSAPATOK A NAGY HÁBORÚ NYUGATI HADSZÍNTERÉN

ÖSSZEFOGLALÓ: 1914 augusztusában kitört a sokak által a XX. század őskatasztrófájának tartott első világháború. Az Osztrák–Magyar Monarchia szárazföldi hadereje elsősorban a határai mentén kialakult (balkáni, orosz, olasz, román) frontokon harcolt, de néhány tüzéralakulata és gyaloghadosztálya a világegés fő hadszínterének számító nyugati frontra is eljutott. A Nagy Háború időszakában nem létezett önálló magyar hadsereg, Ausztria–Magyarország soknemzetiségű voltából és haderejének sajátos felépítéséből adódóan kizárólag magyar katonákból álló alakulatok csak elvétve voltak, ezért helyesebb, ha tanulmányunkban összefoglalóan az osztrák–magyar csapatok nyugati fronton vívott harcait és tevékenységét vesszük górcső alá.

KULCSSZAVAK: krakkói vartüzérezred, nyugati front, császári és királyi 1. gyaloghadosztály, Ludwig Goiginger altábornagy

AZ OSZTRÁK–MAGYAR TÜZÉREK SZEREPE ÉS TEVÉKENYSÉGE 1914–15-BEN

1914 nyarán a nyugati hadszíntéren Franciaország ellen felvonuló német hadseregeknek számos, még évtizedekkel korábban kiépített belga és francia erőd állta útját. Ezek közül a legjelentősebbek a mintegy 130 km-es külső erődvonallal rendelkező Antwerpen, a Meuse folyó partján fekvő Liège, Huy, Namur, Givet, továbbá a Sambre folyó partján elterülő Maubeuge voltak. E várak bevétele és a német felvonulási terv végrehajtása hatásos tüzérségi tűztámogatás nélkül meghiúsult volna. A német ostromtüzérség kiegészítésre szorult, ezért a hiányzó nehéztüzérségi alakulatokat a szövetséges Osztrák–Magyar Monarchiától kölcsönözték.

¹ Az Osztrák–Magyar Monarchia szárazföldi hadereje három fő alkotórészre oszlott. A legjelentősebb az 1914-ben 450 000 fős békeállományú, német vezényleti és szolgálati nyelvű, a birodalom egész területéről kiegészült császári és királyi (közös) hadsereg volt, amely az első vonalat képezte. Békeidőben csupán keretrendszerben létezett, mozgósítás és feltöltés után azonnal bevetették, benne minden fegyver- és csapatnem (gyalogság, lovasság, táborig és vartüzérség, műszaki, hadtáp-, szállító- és egészségügyi alakulatok) képviselve volt. Fenntartásához Magyarország népessége arányában járult hozzá, 1914-ben 70 000 újonccal. Alakulatainak többségénél általában a Monarchia három-öt különféle nemzetiségű katonája szolgált együtt.

A békeben 30 000 fős magyar (illetve a horvát egységeknél horvát) vezényleti és szolgálati nyelvű, a Magyar Királyság területéről kiegészült magyar királyi honvédség, valamint az utánpótlását a birodalom Lajtán túli feléből nyerő, békeidőben 45 000 fős, németül vezényelt császári-királyi Landwehr alkotta a haderő második vonalát. Az 1914-es mozgósítás előtt szintén csak keretek képezték csapataikat. A magyar királyi honvédség 1914-ben 25 000 újoncot kapott Magyarországról.

A harmadik vonalat 1914 nyarán a haderő mobilizálásakor létrejövő magyar királyi népfelkelés, illetőleg a birodalom osztrák felében a császári-királyi Landsturm alkotta.

A világháború kitörésekor a császári és királyi 2. krakkói vartüzérezred 5. és 6., valamint a haidenschafti 8. önálló vartüzérezred 1. és 2. századát, két-két 1911 M 30,5 cm-es mozsárral² felszerelve az 1. és 2. német hadsereghez osztották be.

Az említett négy osztrák–magyar tüzérszázadnak jelentős szerep jutott Namur ostromakor. 1914. augusztus 20-án került sor a lövegek beépítésére, másnap a krakkóiak megnyitották a tüzet, 22-én csatlakoztak hozzájuk a vippachiak, 23-án kapitulált az Andoy, 24-én a Cognelée erőd, 25-én pedig Namur összes – kilenc – erődje német kézre került.

Namur eleste után a két krakkói tüzérszázad Givet ostromában vett részt, amelynek védői három nap után kapituláltak. Ezt követően a két század részese volt a marne-i csatának, majd végighaladt a Meuse folyó melletti határerődök során, hathatósan támogatva a németek 1914. szeptember elején végrehajtott áttörését Verdun és Toul között. A két krakkói tüzéralakulat 1915 tavaszáig tartózkodott Franciaország keleti határán, 1915. február 2-án, Metz előtti állásukban gróf Tisza István magyar miniszterelnök is meglátogatta őket.

A vippachi két tüzérszázad Namur bevétele után Maubeuge, majd Antwerpen erődjeinek német ostromában vett részt, végül onnan Flandriába került. Az egész osztrák–magyar tüzérkülönítményt 1915 tavaszán átszállították az olasz hadszíntérre.

A CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI CSAPATOK TEVÉKENYSÉGE 1918-BAN

Több mint hároméves szünet után, 1918. június 25-én döntötte el az osztrák–magyar hadvezetés, hogy a németek kérésére csapatokat küld a nyugati frontra. Károly császár és király, Ausztria–Magyarország uralkodója az éppen akkor kudarcba fulladt piavei offenzíva után hat osztrák–magyar hadosztály nyugati frontra küldéséhez járult hozzá. A Ludwig Goiginger altábornagy vezette XVIII. hadtest alárendeltségébe tartozó, az olasz front tioli szakaszán harcoló császári és királyi 1., valamint a Piave folyónál felsorakozott 35. közös gyaloghadosztályt július 8-án indították el Franciaországba. Mindkét seregettestet a német Gallwitz-hadseregszázad kötelékébe osztották be. A Josef Metzger altábornagy által irányított szarajevói 1. közös gyaloghadosztály a Meuse folyótól keletre felvonult 5. német hadsereghez, az Eugen von Podhoránszky altábornagy vezette kolozsvári 35. gyaloghadosztály Verduntól délkeletre, a C hadseregrészhez került. A július 13-án a csapatok után küldött osztrák–magyar XVIII. hadtestparancsnokságot a belgiumi Arlon-ba helyezték.

Az 1. és a 35. gyaloghadosztállyal együtt az olasz frontról még 35 menetszázadot, jelentős nehézüzérséget – a 11., 54., 59. és 72. nehéz tábori tüzérezredet (mindegyik 3 nehéztarackos üteggel és egy nehézágvús üteggel), a 9. nehézüzérezred 1. és 2. ütegét (30,5 cm-es mozsárral³), az 1. nehézüzérezred 1. zászlóalját (38 cm-es tarackokkal), a 8. nehézüzérezred

² A pilseni Škoda-gyár által előállított löveg tekintélyes súlyához (több mint 20 tonna) viszonyítva aránylag gyorsan mozgatható, gépi vontatással három részben közúton szállítható és könnyen telepíthető volt. Maximális lőtávolsága 11 km volt, 5 percenként adott le egy lövést. Pontos találatával (lövedékének tömege több mint 385 kg) óriási rombolást vitt végbe a célterületen, így pl. lövedéke képes volt áthatolni egy 1,5 méter vastag betonfalra vagy egy 15 cm vastagságú páncéllemezen. 1914-ben az osztrák–magyar haderő összesen 24 darab 1911 M 30,5 cm-es mozsárral rendelkezett.

³ Az 1911 M 30,5 cm-es Škoda-mozsarat a háború során továbbfejlesztették, későbbi változatai a 11/16 M, illetve a 16 M jelölést kapták. 1916-ig a 11 M mozsárból összesen 58 darabot gyártottak, 1918 tavaszán az osztrák–magyar nehézüzérség arzenáljában együttvéve már 72 darab 30,5 cm-es mozsár volt.

13. üteget (42 cm-es tarackokkal⁴) –, tüzérségi pótalakulatokat és árkászszázlőaljakat, két megfigyelő ballonszázadot és – különféle munkák elvégzésére – 15 000 orosz hadifoglyot szállítottak a nyugati frontra.

A nyugati hadszíntérre került osztrák–magyar hadosztályok kisebb harci létszámmal bírtak (8500–11 000 fő), a katonák kimerültebbek és rosszabbul felszereltek voltak, mint a németek. Egy katona átlagsúlya 50 kg volt, a gyalogezredek csak 16 kézi géppuskával rendelkeztek, míg a német gyalogezredekben azok száma 74 volt. A császári és királyi gyaloghadosztályokat – a francia hadszíntéren vívandó harc sajátosságaira tekintettel – először az arcvonal mögött továbbképezték, felszerelésüket pedig kiegészítették.

1918 augusztusában a Franciaországban található osztrák–magyar erők harcba vetésére is sor került a nyugati fronton.⁵ Az antant 1918. őszi nagy támadássorozatának részeként a Meuse folyó völgyét Verduntól délre lezáró, az 1914 ősze óta St-Mihielnél létező német frontkiszögellés ellen (amely a lotaringiai határhoz vezető vasutat veszélyeztette) Ferdinand Foch marsall, a nyugati hadszíntéren harcoló antant szövetséges haderő főparancsnoka 18-19 hadosztálynyi erővel tervezett offenzívát, amelynek során az amerikaiak részvételével számolt. John Joseph Pershing tábornoknak, az 1. amerikai hadsereg parancsnokának szeptember 12-én kellett támadást indítania.

A német Gallwitz-hadseregcsoport Verdun és a Mosel folyó közötti térségben felvonult C hadseregrésze szeptember 9-én parancsot kapott, hogy vonuljon vissza a 8-10 km-rel hátrább kiépített második védelmi vonalba, az ún. Michel-állásba. A St-Mihielnél található kiszögellés ellen délről kilenc amerikai hadosztály támadt, keleti szárnyával a Mosel mentén előretörve. Verduntól délkeletre a két amerikai és egy francia hadosztályból álló vegyes hadtest a Combres-magaslaton s a Woëvre-síkságon át akart előrejutni. A támadókat egy három hadosztállal bíró francia gyarmati hadtest képezte, két amerikai hadosztály követte őket mint hadseregtartalék. A támadásban félmillió amerikai és 110 000 francia katona vett részt. 267 francia könnyű harckocsit és 1500 repülőgépet is bevetettek. Ellenük a német C hadseregrész csak gyenge erőket tudott felvonultatni: hat német hadosztályon kívül a császári és királyi 35. gyaloghadosztály tartozott még hadrendjébe.

Az osztrák–magyar 35. hadosztály augusztus első felében egy német hadosztályt váltott fel a Combres-magaslaton Dompierre-től nyugatra, és ezáltal a St-Mihielnél zajló csata gyújtópontjába került. A hadosztály által átvett frontszakaszt az elhárító, védekező harcra alakították ki, az átláthatatlan dombos-erdős vidék lövészárkokkal, szögesdrót akadályokkal, géppuskafészkekkel és fedezékekkel volt tele. Mindezek, valamint a hadosztály védőszakaszának nagy kiterjedése (9 km), továbbá a csapatok nagy mélységi tagozódása következményeként a terep áttekinthetősége és az összeköttetés a harci tevékenység során érezhetően rossz volt. A császári és királyi XVIII. hadtestparancsnokság augusztus 22-én

⁴ Az Osztrák–Magyar Monarchia legnagyobb ürméretű nehézlövege a pilseni Škoda-gyár által eredetileg partvédő lövegnek készített, 1911 M 42 cm-es tarack volt, amelyből 4 darabot 1915 januárjától vetettek be a különböző frontokon a szárazföldi hadműveletek tüzérségi támogatása céljából. A 11 M 42 cm-es tarackot, valamint annak 16 M, illetve 17 M továbbfejlesztett változatait óriási tömegük miatt (több mint 100 tonna) vasúton vagy gépi vontatással és több részben közúton szállították. A löveg 800–1000 kg-os lövedékét maximálisan 14,6 km-es távolságra lőtte ki. 1918-ban a császári és királyi tüzérség összesen 7 darab 42 cm-es tarackkal rendelkezett.

⁵ A nyugati hadszíntéren harcoló osztrák–magyar csapatok felügyelőjévé 1918. szeptember 24-én Graf Karl Kirchbach auf Lauterbach vezéreredest nevezték ki, aki korábban már több hadsereget vezetett az orosz fronton. Részletes életrajzát lásd: Balla Tibor: A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezéreredések, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornagynagyok. Argumentum Kiadó, Budapest, 2010, 181–182.

átvette a Verduntól északra található Ornes frontszakasz védelmét, ahol korábban két német hadosztály sorakozott fel.

Az 1. amerikai hadsereg az előzetes tervek szerint, szeptember 12-én reggel 5 órakor, 3000 lövegből végrehajtott négyórás tüzérségi előkészítés után lendült támadásba St-Mihielnél. Az első napon a német frontvonal szárnyain mély betörést értek el. Másnap a délről és északnyugatról előretörő amerikai harccsoportok majdnem harapófogóba zárták a védőket, de a németeknek sikerült fenyegetett csapataikat nagy veszteségekkel (13 215 fogoly és 460 löveg) kivonni a bekerítéstől és a tartalékállásokba visszahúzódní. Szeptember 16-ára sikerült a frontkiszögellés felszámolása. Az amerikai veszteség 7000 katona volt.

A csata északi középpontjában található osztrák–magyar 35. gyaloghadosztálynak a harc kezdetén négy zászlóalja tartózkodott az első vonalban, további két zászlóalja készenlétben volt a húsztüzérségi állásban, hat zászlóalja pedig hátul, a C hadseregrész-parancsnokság rendelkezésére állt. A hadosztály északi szárnyát az ellenség tömegtámadása következtében (éppúgy, mint az észak felől csatlakozó bajor 13. Landsturm-hadosztályt) a legelső állásokból visszavetették, de a középen harcoló csapatok sikerrel kitartottak. A készenléti zászlóaljakkal ellenlökése az elveszett állásrészek visszanyerésére azonnal elkezdődött, amikor az északi szomszédnál elért ellenséges sikerek és a délről csatlakozó német 192. gyaloghadosztály visszavonulása csak fokozták a helyzetet. A szabadságon lévő hadosztályparancsnokot helyettesítő Gustav Funk vezérőrnagy (a 70. gyalogdandár parancsnoka) úgy döntött, hogy a még rendelkezésre álló tartalékokat egy felvételi állásba előretolja, és az elől harcoló zászlóaljakat oda visszavonja. A visszavonás csak érzékeny veszteségekkel sikerült, főleg a déli szárnyon, ahol az ellenség a német 192. gyaloghadosztály visszavonulását bekerítésre használta ki. Az esti órákban a császári és királyi 35. gyaloghadosztályt magasabb parancsra a Michel-állásba vonták vissza, amelyet az ellenség nem zavart meg. A hadosztály vesztesége 99 tiszt és 3268 főnyi legénység, 79 géppuska és 18 löveg volt.

Hindenburg vezértábornagy augusztus 29-én Badenbe küldött táviratában osztrák–magyar szövetségesétől ismét csapatokat kért a franciaországi fő harctérre. A császári és királyi Hadsereg-főparancsnokság szeptember 2-án úgy döntött, hogy a Lengyel Katonai Főkörmányzóságból az Észak-Olaszország felé tartó, krakkói kiegészítésű 106. közös gyaloghadosztályt, továbbá az olasz frontról a pozsonyi 37. honvéd gyaloghadosztályt küldik a németek megsegítésére. A két hiányosan felszerelt hadosztály szeptember közepén érkezett meg Franciaországba, a Karl Kratky altábornagy vezette 106. közös gyaloghadosztályt Montmédybe (mivel a Verduntól északra lévő Ornes szakaszra szánták), a Háber János altábornagy által irányított 37. honvédhadosztály pedig Elzászba, Albrecht württembergi herceg hadseregcsoportjához, ahol a Német Legfelsőbb Hadvezetőség tartalékát képezte. A két hadosztályt összefogó osztrák–magyar IX. hadtestparancsnokság Josef Schneider Edler von Manns-Au altábornagy parancsnoksága alatt októberben érkezett meg Strassburgba anélkül, hogy meghatározták volna feladatait.

A császári és királyi 1. gyaloghadosztály augusztus 21-én három ezreddel átvette a Brabant-alszakaszt Verduntól északra, az egy ezredbe összevont három vadászzászlóalját a tőle keletre álló 15. német gyaloghadosztály kötelékében alkalmazták. A tábori vadász-zászlóaljak (17., 25. és 31. számú) október 13-ig önfeláldozóan harcoltak német kötelékben Beaumont-nál, és súlyos veszteségeket szenvedtek.

A Meuse folyótól keletre felsorakozott 1. közös gyaloghadosztály szeptember utolsó napjaiban arra kényszerült, hogy nyugati szárnyát Sivrybe kanyarítsa el, amikor az amerikai támadás a folyótól nyugatra, az ott álló bajor 7. lovashadosztályt visszavetette. A következő éjszakákon az osztrák–magyar árkászok a Meuse kiürített előterében található

hídjait felrobbantották. A szeptember 22. és 30. közötti harcok során, amikor csak a franciák részcsapásait kellett elhárítania, a hadosztály érzékeny veszteségeket szenvedett a tüzérségi tűz és a gázlövés következtében (19 tiszt, 493 fő legénység, abból gázbeteg 9 tiszt és 261 fő).

Október 8-án az amerikai–francia támadás a Meuse folyótól keletre másfél óras megsemmisítő tűz után bontakozott ki. Az osztrák–magyar 1. gyaloghadosztály által védett Brabant-alszakasz ellen három antanthadosztály támadt. A tüzérség egy részének a gyalogság vonalába kellett előremennie a megindult tanktámadás elhárítására. Sajnos a heves küzdelem sem gyűrte le a támadókat, akiknek veszteséges harcok során sikerült rést ütniük a legelső állásokban. A beosztott parancsnokok és a csapatok bátor kitartása mellett sikerült elreteszelnie az ellenség mélyebb betörését az állásrendszerbe. Ezért a reteszállásért október 9–10-én elkeseredett harc folyt, pl. az 5. közös gyalogezred részei egy három oldalról ostromolt hegyesúcson is kitartottak. A német és osztrák–magyar csapatok az ellenséges lökést lényegi területi veszteség nélkül fogták fel. Október 9-én este egy több mint 120 gépből álló ellenséges bombázókötélék támadása sem rendítette meg a védőket. Az 1. gyaloghadosztály zömét 10-én este, egyes részeit csak két nappal később váltották fel; a hadosztály összesen 190 tisztet és 5000 főnyi legénységet veszített a küzdelemben.

A fenti harcokban már az osztrák–magyar 106. gyaloghadosztály – amelynek tüzérsége teljesen magyar kiegészítésű volt – zászlóaljai is eredményesen részt vettek, a seregtest fő részei a szomszédos Ornes-szakaszon a császári és királyi XVIII. hadtestparancsnokság alárendeltségében harcoltak.

Egy rövid szünet után, amelyet az erősen megfogyatkozott csapatok feltöltésére használtak fel, október 16-án az osztrák–magyar 1. gyaloghadosztály csapatai közül a császári és királyi 112. gyalogezredet, majd 18-án a 17. közös tábori vadászzászlóaljat a Brabant-alszakaszt átvevő 228. német gyaloghadosztálynak adták át. Az 1. gyaloghadosztály – amelynek a császári–királyi 25. Landsturm gyalogezredet és a 106. közös gyaloghadosztály rohamzászlóalját is alárendelték – október 18-ra virradó éjjel a Sivry-alszakaszt foglalta el a Meuse folyótól közvetlenül keletre. Ezen az 5 és fél km szélességű szakaszon nem voltak kiépített állások, ezért először fáradságos munkával meg kellett azokat építeni. Amikor a mindkét oldali szomszédnál heves harcok kezdődtek, a württembergi hegyi ezreddel megerősített hadosztályt nem támadták meg, de a nehéztüzérségi tűz és a gyakori gázlövés sok szenvedést okozott az osztrák–magyar katonáknak. Október 21. és 23. között a hadosztály 2700 fős harci állományából 22 tisztet és 360 főt, köztük két teljes zászlóaljtorzset kellett gázbetegként kivonni. Amikor 1918. november 2-án az 1. gyaloghadosztály megkezdte a végső visszavonulást, a hadosztály tüzérsége még állásban maradt, és november 4-én Briulles mellett megsemmisítő tüzellel fogadta az előretörő franciákat.

A magyar királyi 37. honvéd gyaloghadosztály gyalogsága és tüzérsége volt az egyetlen, amely a többi osztrák–magyar sereggel ellentétben a nyugati fronton nem vett részt harccselekményekben. A hadosztály csapatai Strassburgtól Luxemburgig 170 km-nyi területen szétszórtan helyezkedtek el. Már az első csapatrészek beérkezése után megkezdtek a különleges kiképzést, a tüzérséget német lövegekkel látták el. A tisztikarnak a francia harctér tapasztalatairól német tisztek tartottak előadást, és a legénységgel együtt különböző (árkász-, akna-, géppuskás-, rádió-, tank-, gáz-, gyalogsági repülő-, földi táviró-) tanfolyamokba vezényelték őket. A kiképzést és a felszerelést majdnem befejezték, a hadosztály tüzérsége pedig az elhelyezési körlettől közvetlenül nyugatra fekvő tűzvonalban már megfigyelőrendszerét is kiépítette, a tüzelőállásokat is szemrevételezték, amikor október 30-án azt az értesítést kapták, hogy a hadosztályt nem helyezik a frontvonalba, hanem elszállítják és műszaki munkálatokra, azaz állásépítésre használják fel. Egyes csapatrészeket már november 2-án

vasúton Saarburgba irányítottak, ahol azokat egy német csoport alá rendelték. A különböző tanfolyamokba rendelt tisztek november 5-én vonultak be.

Ezen a napon a hadosztályparancsnokság az osztrák–magyar hadvezetőségtől kérte, hogy a csapatokat új alkalmazásukból mentse fel, mert az méltatlan hozzájuk. Az 1918. november 3-án megkötött padovai fegyverszünetre hivatkozva a munkálatokat november 7-én beszüntették.

A Monarchia által az olaszokkal Padovában megkezdett fegyverszüneti tárgyalások miatt a Német Legfelsőbb Hadvezetőség október 29-én úgy rendelkezett, hogy az osztrák–magyar hadosztályokat⁶ ki kell vonni a frontvonalból. A seregtestek kivonását már november 3-án megkezdték. Ludwig Goiginger altábornagy (a XVIII. hadtest parancsnoka) november 5-én az Ornes-szakasz parancsnokságát átadta, ezzel az osztrák–magyar csapatok harci cselekményei megszűntek a nyugati fronton. A XVIII. hadtestparancsnokságnak még egy feladata maradt: gondoskodni az alakulatok hazaszállításáról. Az 1., a 35. és a 106. közös gyaloghadosztályok katonáit nemzetiségenként elkülönítették. A hazatérés azonban késedelmet szenvedett a vonatközlekedés akadozása miatt, ezért a seregtestek a Rajna jobb partján menetben tették meg az út egy részét. A főleg Magyarországról és a Szudéta-vidékről származó csapatok november végén szálltak vonatra a németországi Heilbronnban, Pforzheimben és Ulmban.

A 37. honvéd gyaloghadosztály-parancsnokság az új magyar hadügyminisztériumtól a honvédek hazaszállítását kérte, amelyre az engedélyt november 11-én kapta meg. A tüzérség a német lövegeket 12-én visszaadta, a csapatok még aznap gyalogmenetben elindultak hazafelé a Felső-Rajna völgyében, majd 19-én Ulmba érve vonatra szálltak, de előtte a hegyitüzérsztály lövegeit és a lovakat átadták a németeknek. A vasúti szállítás Salzburgon és Bécsen át történt, a katonák lelkesek és fegyelmezettek voltak. Példának okáért a 14. honvéd gyalogezred november 28-án Nyitrára alakzatban, nemzetiszín zászló alatt vonult be.

Az első világháború nyugati hadszínterén harcoló osztrák–magyar alakulatok kiváló küzdeni akarásról tettek tanúbizonyságot német fegyvertársaik oldalán, 1914–15-ben jelentősen hozzájárultak a német hadisikerekhez. Nem rajtuk múltott, hogy 1918 őszén magas veszteségeik ellenére sem tudták az abszolút számbeli és technikai fölényben lévő antantcsapatok győzelmét, valamint a német katonai összeomlást megakadályozni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Nagy Háború 1914–1918. Kézzelfogható hadtörténelem. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2014.
- Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredesek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornaszernagyok.* Argumentum Kiadó, Budapest, 2010.
- Berkó István (szerk.): *A magyar királyi honvédség története 1868–1918.* Kiadja a M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 1928.
- Czékus Zoltán: *Az 1914–18. évi világháború összefoglaló történelme.* Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság, Budapest, 1930.
- Vitéz Doromby József – Reé László (szerk.): *A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története.* Reé László Könyvkiadó- és Terjesztővállalat, Budapest, 1940.

⁶ 1918. október közepén az osztrák–magyar haderő állományából összesen 46 gyalogzászlóalj, 4 lovasszáhad, 96 tüzéreg, 8 műszaki század, 2 megfigyelő ballonszáhad, kereken 18 000 gyalogos, 400 lovas és 360 löveg tartózkodott a nyugati fronton.

Felszeghy Ferenc – Reé László (szerk.): *A magyar tüzér. A magyar tüzérség története.* Reé László Könyvkiadó- és Terjesztővállalat, Budapest, 1938.

Kosar, Franz: *Artillerie im 20. Jahrhundert.* Bernhard & Graefe Verlag, Bonn, 2004.

Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918. Siebenter Band. Das Kriegsjahr 1918. Unter der Leitung von Edmund Glaise von Horstenuau und Rudolf Kiszling. Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen. Wien, 1938.

A HVK TUDOMÁNYOS SZAKKÖNYVTÁR KÖNYVAJÁNLÓJA

- Udo Ulfkotte: A menekültipar
(Patmos Records Kiadó, 2016, 3790 Ft)
- Besenyő János, Prantner Zoltán, Speidl Bianka, Vogel Dávid: Az Iszlám Állam – Terrorizmus 2.0
(Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely – Kossuth Kiadó, 2016, 2800 Ft)
- Kiss Álmos Péter: Háború a nép között – esettanulmányok a negyedik generációs hadviselés történetéből
(Zrínyi Kiadó, 2016, 3200 Ft)
- Gáspár Tibor: A magyar fegyver- és lőszerbiztosítás története
(Zrínyi Kiadó, 2016, 5600 Ft)
- Vogel Dávid, Mező András (szerk.): Mediterráneum: múlt, jelen, jövő
(Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely, 2016, 4200 Ft)
- Jeffrey K. Liker: A Toyota-módszer
(HVG Könyvek, 2008, 5900 Ft)
- Viktor Mayer–Schönberger, Kenneth Cukier: BIG DATA – forradalmi módszer, amely megváltoztatja munkánkat, gondolkodásunkat és egész életünket
(HVG Könyvek, 2014, 4200 Ft)
- Charles Handy: A második görbe – gondolatok a társadalom megújításáról
(HVG Könyvek, 2016, 3900 Ft)
- Steven D’Souza, Diana Renner: A nemtudás – hogyan formáljuk versenyelőnyé a bizonytalanságot?
(HVG Könyvek, 2016, 4200 Ft)
- David Allen: Hatékonyságnövelés stresszmentesen – GTD
(HVG Könyvek, 2015, 4500 Ft)
- Eric Schmidt, Jonathan Rosenberg: Google - így vezetünk mi
(HVG Könyvek, 2015, 4200 Ft)
- Kaszás György: Reklámcsinálás
(HVG Könyvek, 2014, 4200 Ft)